וכן **רב אשי אמר** כי אין להביא מברייתא זו ראיה ביחס לדעת ר' יהודה באיסור גיד הנשה, שכן **לא נצרכא** [לא נצרכה] הברייתא להשמיענו **אלא** לענין **שמנו** של גיד הנשה, שנשרף למחרת יום ראשון של פסח. **דתניא** [שכן שנויה ברייתא]: **שמנו** של גיד הנשה **מותר** מן התורה, ואולם **ישראל קדושים נהגו בו איסור**. ולכך אין אוכלים אותו בכלל קרבן פסח, אבל שורפים אותו למחרת היום כדין חלקי קרבן פסח שדינם באכילה ולא נאכלו. וכן **רבינא אמר** כי אין להביא מברייתא זו ראיה באשר לדעת ר' יהודה באיסור גיד הנשה, שכן אין השנוי בברייתא "והגידים" אמור בגיד הנשה עצמו, **ולא נצרכא** [ולא נצרכה] הברייתא להשמיענו **אלא** לענין זה שאמר **רב יהודה אמר שמואל**, שכן **אמר רב יהודה אמר שמואל כי שני גידין הן** הכלולים בגיד הנשה, ודינם של אלה שונה זה מזה. שכן הגיד **הפנימי הסמוך לעצם** — הריהו **אסור** מן התורה, **וחייבין** מלקות **עליו** (על אכילתו). ואילו הגיד **החיצון הסמוך לבשר** — אמנם **אסור** באכילה, ואולם אין איסורו אלא מדברי חכמים, ולכך **אין חייבין עליו** מלקות. ובאותו גיד חיצון עוסקת הברייתא, ללמדנו שאינו נאכל עם הפסח, אלא נשרף למחרת היום כשאר חלקי הקרבן שהיו אמורים להיאכל ולא נאכלו. ומציעים עוד: **תא שמע** [בא ושמע] פתרון לבעיה שהועלתה באשר לדעת ר' יהודה, ממה ששנינו: מי **שאכל** מגיד הנשה **הזה** שבירך שבצד ימין כשיעור אכילה שהוא **כזית**, וכן אכל אף מגיד הנשה **הזה** שבירך שמאל גם כן כשיעור **כזית** — הריהו **סופג** (לוקה מלקות) שמניינן **שמונים**, שכן העובר על מצות לא תעשה שמן התורה לוקים ארבעים מלקות. וזה עבר שתי פעמים על הדבר האסור מן התורה, באכילת גיד הנשה של ירך ימין ובאכילת גיד הנשה של ירך שמאל. ואילו **ר' יהודה אומר: אינו סופג אלא ארבעים** מלקות בלבד. ויש לדון בדברי ר' יהודה אלה: **אי אמרת בשלמא מיפשט פשיטא ליה** [זה נוח, אם אתה אומר שפשוט לו] לר' יהודה שאיסור גיד הנשה מן התורה הוא דווקא בזה של ירך ימין — **שפיר** [יפה, מובן] מדוע לוקה ארבעים מלקות בלבד (רק על אכילת גיד הנשה של ירך ימין). **אלא אי אמרת ספוקי מספקא ליה** [אם אתה אומר שמסופק לו לר' יהודה אם איסור גיד הנשה מן התורה הוא דווקא בזה של ירך ימין — מדוע בכלל לוקה? והרי ההתראה שמתרים בו העדים בעובר עבירה (שבלעדיה אין הוא לוקה על עבירתו) **הויא לה** [הריהי] **התראת ספק**, שכן אין העדים המתרים יכולים לומר לו בוודאות על כל גיד וגיד שאכילתו של זה אסורה מן התורה, **ושמעינן ליה** [ושמענו אותו] את **ר' יהודה שאמר כי התראת ספק לא שמה** (אינה נחשבת) **התראה! דתניא** [שכן שנויה ברייתא] בדינו של מי שספק הוא מיהו אביו (כגון שהתגרשה אמו מבעלה הראשון וחזרה ונישאה לאחר בתוך חדשיים, ונולד לה בן לאחר שבעה חדשים מנישואיה השניים. ואין זה ברור אם הילד שנולד הוא בנו של בעלה הראשון ונולד לאחר תשעה חדשי הריון. או שמא הוא בנו של בעלה השני, ונולד לאחר שבעה חדשי הריון). ועמד בן זה **והכה את זה** (בעלה הראשון של אמו) **וחזר והכה את זה** (בעלה השני של אמו). או שעמד **וקלל את זה, וחזר וקלל את זה**. וכן אם **הכה** את **שניהם בבת אחת, או שקלל** את **שניהם בבת אחת** — בכל המקרים הללו הריהו **חייב** מיתה, שהרי ברור שהיכה או קילל את אביו (שהוא אחד מבין שני האנשים שהוכו או קוללו על ידו). ואילו **ר' יהודה אומר כי** בהכאה או בקללה של שניהם **בבת אחת** — הריהו **חייב** מיתה, ומשום שההתראה שהתרו בו העדים לבל יכה או יקלל את אביו הריהי התראת ודאי (כי בוודאי אחד משני האנשים הללו שהוכו הינו אביו). ואולם אם היכה או קילל את שניהם **בזה אחר זה** — הריהו **פטור**. משום שבכל פעם שהתרו בו העדים לבל יכה או יקלל את אביו, לא היתה זו התראת ודאי אלא מן הספק בלבד. הרי איפוא שלדעת ר' יהודה אין התראת ספק נחשבת כהתראה להעניש על ידה! ומשיבים: **האי התנא סבר לה כאידך תנא** [הריהו סבור כדעתו של תנא אחר] בשיטתו של **ר' יהודה, שאמר כי התראת ספק — שמה התראה. דתניא** [שכן שנויה ברייתא] על הכתוב בקרבן פסח "**ולא תותירו ממנו עד בקר** והנותר ממנו עד בקר באש תשרופו" (שמות יב, י) — **בא הכתוב ליתן** מצות **עשה** ("באש תשרופו") **אחר** מצות **לא תעשה** ("ולא תותירו"), **לומר שאין לוקין עליו**, על איסור "ולא תותירו" שעברו עליו, אלו **דברי ר' יהודה**. ואילו **ר' יעקב אומר: לא מן השם** (הענין, הטעם) של מצות עשה הבאה לאחר מצות לא תעשה ("לאו הניתק לעשה") **הוא זה** שאין לוקים על "ולא תותירו", **אלא משום דהוה** [שהריהו] **לאו שאין בו מעשה, וכלל הוא שכל לאו שאין בו מעשה — אין לוקין עליו**. והעולה מדברי ברייתא זו כי אילו לאו "ולא תותירו" לא היה לאו הניתק לעשה, היו לוקים עליו, אף שבשעה שעבר על לאו זה היתה ההתראה שהתרו בו העדים, התראת ספק, שכן אין העדים יודעים בוודאות שהוא יעבור על איסור זה, שכן אפשר שיאכל את קרבן הפסח אחר כך ולפני עלות השחר. משמע שיש דעה הסבורה כי שיטת ר' יהודה היא שהתראת ספק שמה התראה. ומציעים עוד: **תא שמע** [בא ושמע] פתרון לבעיה שהועלתה ביחס לדעת ר' יהודה, ממה ששנינו בדינו של זה **שאכל שני גידין** (גידי הנשה) **משתי ירכות** הבאות **משתי בהמות** שונות — הרי זה **סופג** (לוקה) **שמונים** מלקות, שהן ארבעים מלקות על אכילת גיד זה וארבעים מלקות על אכילת גיד זה. ואילו **ר' יהודה אומר שאינו סופג אלא ארבעים** מלקות בלבד. ומדייקים בדבריו: **מדקאמר** [ממה שהוא התנא הראשון בברייתא אומר] שמדובר במי שאוכל שני גידי הנשה "**משתי ירכות משתי בהמות**", משמע שמדובר בשני גידי הנשה הבאים מירך ימנית דווקא. שהרי אם בגידים הבאים מירך ימין ושמאל, אין זה משנה אם הם באים מבהמה אחת או משתי בהמות. ומעתה נוכל איפוא לסכם כי **פשיטא** [פשוט הוא] כי איסור גיד הנשה מן התורה הוא דווקא בשל ירך ימין, וכאן שמדובר בגידים הבאים משתי ירכות של ימין, **דתרוייהו לאיסורא** [ששתיהן לאיסור], ולכך לדעת התנא הראשון בברייתא לוקים על אכילתם שמונים מלקות. ואילו **לר' יהודה איצטריך** [הוצרך] להשמיענו, שאף על פי ששניהם גידים האסורים מן התורה, מכל מקום אין הוא לוקה אלא ארבעים, ומטעם שיוסבר הלאה. ומעתה נאמר כי **שמע מינה** [נסיק מכאן] כי **מיפשט פשיטא ליה** [פשוט לו, לר' יהודה] שאיסור גיד הנשה מן התורה הוא דווקא בשל ימין. ומסכמים: אכן כך **שמע מינה** [נסיק מכאן]. **ועתה מבררים** את הברייתא שהבאנו: **אי פשיטא ליה** [אם פשוט לו, לר' יהודה] שאיסור גיד הנשה מן התורה הוא דווקא בשל ימין, וכאן שמדובר בשני גידים הבאים כל אחד מירך ימין, **אמאי** [מדוע] האוכלם אינו **סופג** אלא **ארבעים** מלקות, **ותו** [ויותר] **לא? לילקי שמונים** מלקות!

רַב אַשִׁי אָמַר: לָא נְצְרְכָא אֶלָּא לְשַׁמְנוֹ, דְּתַנְיָא: [א]שַׁמְנוֹ מוּתָּר, וְיִשְׂרָאֵל קְדוֹשִׁים נָהֲגוּ בּוֹ אִיסּוּר. רָבִינָא אָמַר: לָא נְצְרְכָא אֶלָּא לְכִדְרַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, [ב]דַּאֲמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל: שְׁנֵי גִידִין הֵן. פְּנִימִי, סָמוּךְ לָעֶצֶם — אָסוּר וְחַיָּיבִין עָלָיו. חִיצוֹן, סָמוּךְ לַבָּשָׂר — אָסוּר וְאֵין חַיָּיבִין עָלָיו. תָּא שְׁמַע: [ג]אָכַל מִזֶּה כַּזַּיִת וּמִזֶּה כַּזַּיִת — סוֹפֵג שְׁמוֹנִים. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: אֵינוֹ סוֹפֵג אֶלָּא אַרְבָּעִים. אִי אָמְרַתְּ בִּשְׁלָמָא מִיפְּשַׁט פְּשִׁיטָא לֵיהּ — שַׁפִּיר, אֶלָּא אִי אָמְרַתְּ סַפּוּקֵי מִסַּפְּקָא לֵיהּ — [ד]הָוְיָא לַהּ הַתְרָאַת סָפֵק, וְשָׁמְעִינַן לֵיהּ לְרַבִּי יְהוּדָה דַּאֲמַר: הַתְרָאַת סָפֵק לֹא שְׁמָהּ הַתְרָאָה! דְּתַנְיָא: [ה]הִכָּה אֶת זֶה וְחָזַר וְהִכָּה אֶת זֶה, קִלֵּל אֶת זֶה וְחָזַר וְקִלֵּל אֶת זֶה, הִכָּה שְׁנֵיהֶם בְּבַת אַחַת, אוֹ שֶׁקִּלֵּל שְׁנֵיהֶם בְּבַת אַחַת — חַיָּיב. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: בְּבַת אַחַת — חַיָּיב, בְּזֶה אַחַר זֶה — פָּטוּר! — הַאי תַּנָּא סְבַר לַהּ כְּאִידָךְ תַּנָּא דְּרַבִּי יְהוּדָה, דַּאֲמַר: הַתְרָאַת סָפֵק שְׁמָהּ הַתְרָאָה. דְּתַנְיָא: [ו]"לֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר" וְגוֹ' — בָּא הַכָּתוּב לִיתֵּן עֲשֵׂה אַחַר לֹא תַעֲשֶׂה, לוֹמַר שֶׁאֵין לוֹקִין עָלָיו, דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. [ז]רַבִּי יַעֲקֹב אוֹמֵר: לֹא מִן הַשֵּׁם הוּא זֶה, אֶלָּא מִשּׁוּם דַּהֲוָה לָאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה, וְכָל לָאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה אֵין לוֹקִין עָלָיו. תָּא שְׁמַע: [ח]אָכַל שְׁנֵי גִידִין מִשְּׁתֵּי יְרֵכוֹת מִשְּׁתֵּי בְּהֵמוֹת — סוֹפֵג שְׁמוֹנִים. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: אֵינוֹ סוֹפֵג אֶלָּא אַרְבָּעִים. מִדְּקָאָמַר "מִשְּׁתֵּי יְרֵכוֹת מִשְּׁתֵּי בְּהֵמוֹת" — פְּשִׁיטָא דְּתַרְוַיְיהוּ לְאִיסּוּרָא, וּלְרַבִּי יְהוּדָה אִיצְטְרִיךְ, שְׁמַע מִינָּהּ: מִיפְּשַׁט פְּשִׁיטָא לֵיהּ, שְׁמַע מִינָּהּ. —וְאִי פְּשִׁיטָא לֵיהּ, אַמַּאי סוֹפֵג אַרְבָּעִים, וְתוּ לָא? לִילְקֵי שְׁמוֹנִים!

רב אשי אמר — מהכא לא תפסוט, וטעמא לאו משום ספיקא דגיד הוא, אלא מיפשט פשיטא ליה, והכא בשומן הגיד קאמר, דמותר מדאורייתא. וישראל קדושים — העושין סייג לתורה, נהגו בו איסור. והלכך על כרחין משיר ליה משום מנהגא, ושרפה בעי, הואיל ומדאורייתא בר אכילה הוא. פנימי הסמוך לעצם — הוא גיד ארוך, ונתון לארכו של שופי כשפורעין את הירך, ופושט בכל הירך. ראשו אחד מחובר בעצם האליה, ומשם נפשט לאורך השופי עד מקום חיבור הקולית ועצם הירך, ושם הוא סמוך לעצם. אסור — מן התורה. וחייבין עליו — מלקות, כדיליף לקמן מ"הירך". ועוד: שהוא על הכף, שהכף הוא בשר עגול הסובב את הקולית דבוקה בה. ועל שם שהוא בצד פנימי של ירך, לד שכלפי ירך חברתה כשהנהמה מחוברת, קרי לה "פנימי". וחיצון — גיד קצר הנתון לרוחב השופי בסופו מובלע בכף הסובבת את הקולית, והוא נתון בצד חיצון של ירך. אסור — מדרבנן. ואין חייבים עליו — דלאו הייני "על הכף" אלא נתון הכף. ובההוא חיצון עסקינן, ומשייר ליה על כרחיה. ושרפה בעי, דהא מדאורייתא חזי. מזה כזית ומזה כזית — משל ימין ומשל שמאל. ומדנקט "אכל מזה כזית ומזה כזית", ולא נקט "אכל שני זיתים משניהם", שמע מינה: שתי אכילות ושתי התראות הוו. אי אמרת בשלמא פשיטא ליה — משום הכי לקי חיוביא. הכה את זה — ספק בן תשעה לזה וספק בן שבעה לזה. בבת אחת — בהכאה אחת. חייב — דהתראת ודאי היא. בא הכתוב כו' — כבר פרשתי ב"אותו ואת בנו" דכל מותיר, התראת ספק היא. דכי מתרינן ביה "אל תותיר" — מספקא לן אם עובר על התראה ואם לאו, דשמא קודם עלות השחר יאכלנו. משתי בהמות — מדנקט "משתי בהמות", כי היכי דיהוי תרוייהו חיוביות נקט. דאי ימין ושמאל — מה לי שתי בהמות ומה לי אחת?! ולרבי יהודה איצטריך — דאף על גב דתרוייהו דאיסורא, קא פטר ליה בחד מלקות. וטעמא כדמפרש לקמיה: שאין בין שניהם אלא כזית. ואי מספקא ליה — אמאי לקי אפילו חדא, דילמא תרוייהו דהיתירא, הואיל ושתיהן חיוביות!

תוספות

רב אשי אמר לא נצרכא אלא לשמנו של גיד — לא קאי אדרב חסדא דמוקי לה כרבי יהודה. ולפי מה שאמר לקמן דלרבי יהודה שמנו של גיד אפילו מדרבנן שרי, לא אתיא אלא כרבי מאיר. והא דלא קאמר רב אשי אליבא דרבי מאיר — משום דבברייתא דמייתי לא הוזכר בה רבי מאיר. וכן רבינא דמוקי לה בגיד החיצון, דהוי מדרבנן, לכאורה לא אתי כרבי יהודה. דלקמן מפיק לה מ"הירך" דפשיט ליה בכוליה ירך, לאפוקי חיצון דלא. ורבי יהודה דריש "הירך" — המיומנת שבירך. אם לא נאמר דתרתי שמעת מינה, דבלאו הכי דריש ליה לקמן (צו,ב) לדרשה אחריתי, ונימא דכולהו מפיק מינה.

אלא אי אמרת ספוקי מספקא ליה כו' — ולא בעי לאוקומי שאכל שניהם בבת אחת, דהשתא לא הויא התראת ספק, כי היכי דלא נפשוט בעיא ד"אכל שני זיתי חלב בהעלם אחד" דסוף פרק "אותו ואת בנו" (חולין פב,ב).

מסורת הש"ס

א. פסחים פג,ב. חולין צב,ב. בראי"ר פע"ח.

ב. תוספתא חולין פ"ז, ד. פסחים שם. חולין צג,ב. ילקי"ש תורה קלג.

ג. חולין פב,ב. צו,א. ירושלמי יבמות פי"א ה"ז.

ד. פסחים סג,ב. מכות טו,ב. טז,א. שבועות ג,ב. כא,א. זבחים עח,א. חולין פא,א. פב,ב. ירושלמי פסחים פ"ה ה"ד. שם יבמות פ"י ה"ח. פי"א ה"ז. שם נזיר פ"ח ה"א.

ה. תוספתא יבמות פי"ב, ז. יבמות קא,א. מכות טז,א. חולין פב,ב. ירושלמי יבמות פי"א ה"ז. ילקי"ש תורה תרכ.

ו. פסחים פד,א. סנהדרין סג,א. מכות טז,א. שבועות ג,ב. חולין פב,א. קמא,ב. תמורה ד,ב. ילקי"ש תורה קצט. ריב.

ז. ב"מ צא,א. סנהדרין סג,א. מכות ד,ב. טז,א. כ,ב. שבועות ג,ב. תמורה ג,א. ד,ב. פסיקי"ר פכ"ב. ילקי"ש תורה רצג, תצז. תרטז.

ח. תוספתא מכות פי"ד, ז. שם חולין פ"ז, ה.

גרסות

לשמנו דתניא שמנו בכתי"מ: **לשומנו דתניא שומנו.**

קדושים נהגו בכתי"מ: **קדושים הן ונהגו.**

רבינא יש בכתי"י: **רבא.**

הויא לה התראת ספק בכתי"מ: **התראת ספק היא.**

הכה את יש בכתי"י: **הכה.**

הכה שניהם יש בכתי"י: **או שהכה שניהם.**

כאידך תנא דרבי יהודה בכתי"מ: **כאידך דר"י.**

משתי בהמות בכתי"מ: **ומשתי בהמות.**

לא תותירו ממנו עד בקר יש בכתי"י, כבמקרא: **ולא תותירו** ויש: **ולא תותירו ממנו עד בוקר והנותר ממנו עד בוקר באש תשרפו.**

איצטריך שמע מינה מיפשט בכתי"מ: **ולר"י איצטריך ואי ספוקי מספקא ליה אמאי לקי אל ע"כ מיפשט.**

לשון

סופג

מקורה של המלה הוא במלה ספוג, שביסודה היא מלה יוונית σπογγος (ספונגוס). וממנה נוצר השורש "ספג" במשמעות של קליטת ושאיבת נוזלים. ומכאן הרחיבו את משמעו לכל דבר שיש בו קליטה ושאיבה, הן לדברים של ממון, ואפילו לקבלת מלקות.

ויש שגזרו מלה זו מן העברית, במובן: הכאה, כשימוש המלה הקרובה "סופק" (=מַכֶּה) (ובחילופים המצויים ג'—ק').

העולם

שני גידין הן פנימי... חיצון

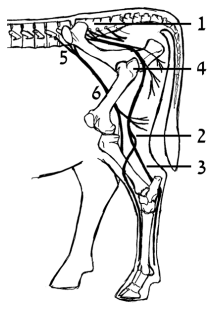

מסורות הגידים הן: גיד הנשה הפנימי והחיצון יוצאים מעצם הקליבוסת כשהם צמודים (1), (במקביל לסוף עצם הקולית הם מתפצלים זה מזה (2), הגיד הפנימי ממשיך בסמוך לעצם השוק, והפיצול השני (3), הנכנס לעומק שרירי השוק, הוא גיד החיצון. ואילו לשיטה אחרת כל הגיד הנ"ל הוא גיד הפנימי, בהיותו סמוך בבסיסו (אחרי יציאתו מעצם הפרשות) לבסיס עצם הקולית ('שעל הכף' שאסרה תורה (4)). הגיד החיצון יוצא בחלקה העליון יותר של השדרה, מחוץ לשטח עצמות הירך (5), משם הוא יורד באלכסון לתוך שרירי הירך, בדרכו הוא חוצה את עצם הקולית לרוחבה (6).

עיונים

וישראל קדושים שגור הוא ביטוי זה במקומות שונים שעניינם מעלתם של ישראל המהדרים במצוות לפנים משורת הדין. והעירו אחרונים כי לכך אחזו בלשון "ישראל קדושים", שכן כל תקנות חכמים נסמכות על הכתוב "קדושים יהיו לאלקיהם" (ויקרא כא, ו). (חת"ס).

נהגו בו איסור ומכאן העלו אחרונים כלל: שמפני סייג או תקנת חכמים נעקר איסור מן התורה באופן של "שב ואל תעשה". כגון במקרה זה שלפנינו, שהאיסור "ולא תותירו" כולל מדין תורה אף את שמנו של גיד הנשה של קרבן הפסח, והוא נעקר מפני מנהגם של ישראל שלא לאוכלו. ובדומה לכך מצאנו ששופר של ראש השנה אין מעבירים עליו את התחום ואין מפקחים עליו את הגל (ראש השנה לב,ב), שמפני תקנת חכמים נעקרת מצות עשה מן התורה של תקיעת שופר, באופן של "שב ואל תעשה". והוסיפו כי אף שיסוד האיסור באכילת שמנו של גיד הנשה אינו מתקנת חכמים (כמבואר בדברי הראשונים להלן דף צב), שאין זה בגדר "איסור דרבנן" אלא "מנהג" בלבד), בכל זאת הרי זה כגופי תורה, ואסור לעבור עליו. ובדומה למנהגן של "בנות ישראל שהחמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל, יושבות עליו שבעת ימים כנדה", ויש לפעמים שבאות הן על ידי כך לביטול (באופן של "שב ואל תעשה") מצוה מן התורה שבאכילת קרבן פסח. ומטעם זה הסבירו שהעמידה הסוגיה את דברי משנתנו בשמנו של גיד, ולא העמידתם בגידים עצמם ובמקום שצריך לחטט אחריהם, שאף זה אינו נוהג אלא מדברי חכמים. שכן בהעמדת המשנה בשמנו של גיד למדים חידוש גדול יותר: שלא רק בדבר שמתקנת חכמים, אלא אף בזה שמקורו במנהגם של ישראל, נעקר על ידו איסור מן התורה באופן של "שב ואל תעשה" (יוס"ד).

אורח ההלכה

שמנו אף ששומנו של גיד הנשה מותר מן התורה, ישראל קדושים הם ונהגו בו איסור. כברייתא וכשיטת ר' מאיר להלן. (שו"ע יו"ד סה, ח).

שני גידין הן שני גידים (גיד הנשה) הם בירך, אחד פנימי סמוך לעצם, והשני חיצון סמוך לבשר, ושניהם אסורים. אלא שהפנימי אסור מן התורה, והחיצון אסור מדבריהם. כשמואל. (רמב"ם ספר קדושה הלכות מאכלות אסורות פ"ח ה"א. שו"ע שם).

שפע למד את עמי www.hashefa.co.il © כל הזכויות שמורות. להסדרת אישור שימוש בתכנים נא לפנות לדוא"ל info@hashefa.com

אכלו — גיד שלם — חייב כאוכל נמלה כל שהוא, שהוא חייב משום דנבילה הוא, ומשיב איסור. **טעמא מאי** — פשיטא ליה לרבי יהודה דשל ימין? **ההוא** — הא דכתיב "הירך" — לאשמועינן אתא, דנהוה גיד קא. **דפשיט איסוריה בכוליה ירך** — הוא וקנוקנותיו ושרשיו נפשטין בכל הירך. והיינו גיד הפנימי הגדול, הנמצא בתחלת פריעת הירך. **שחובק את חבירו** — מלפניו. **וידו** — הימנית מגעת לכף ירך ימנית של חבירו מאחוריו. כגוי נדמה לו — כשבור היה יעקב שהוא גוי, וטפלו לימינו, כדי שיהא מוזמן לאוחזו אם יקום עליו, ובירך השמוכה לו נגע. **טופלו לימינו** — מחברו לימין. **כתלמיד חכם נדמה לו** — וחלק לו יעקב כבוד כאילו הוא רבו, וטפלו לימינו כדי שיהא יעקב נשמאל המלאך. הרי זה בור — אין בו חכמת דרך ארץ. **ורבנן** — דפליגי אדרבי יהודה ואסרי בתרוייהו, קסברי: מאחוריה אתא ונשייה בתרוייהו — הכהו בשתיהם, עד שנשו ממקומם ועלו. **האי בהאבקו מאי דרשת ביה** — למה לי למכתביה כלל, אי לאו למימרא דכדרך הנאבקים נגע בו. נשה ממקומו — קפץ. **נשתה גבורתם** — קפצה גבורתם. **היו לנשים** — חלשים כנשים. **דבר הנשלח ביעקב נפל בישראל** — בכל ישראל. ופרע להן בית השחיטה — שלא יאמרו: בשר הנחירה אי אוכל. לפי שבני יעקב שומרי מצות היו. דאף על פי שלא נתנה תורה, מקובלין היו מאבותיהם. כמאן דאמר — במתניתין (חולין ק,ב): גיד הנשה נאסר להם בעודם בני נח. **שנשתייר על פכים קטנים** — בכל כליס החשובים ומקנה, כבר הטבילן את נחל יבק, כדכתיב לעיל מיניה "ויעבר את כל אשר לו". והוא נשאר על פכין קטנים, שלא הספיק להטביל ומשכה לו. מדקאמר עד עלות השחר — שמע מינה: לא ניתנה רשות למזיק להזיק ביום, לפיכך לא הולכך שמירה. מכאן לתלמיד חכם כו' — שהרי יעקב נשאר ימידי, והוזק.

תוספות

כמאן דאמר גיד הנשה נאסר לבני נח — ואם תאמר: דילמא לא נאסר, ואפילו הכי היו מקיימין, כמו שחיטה דקאמר ליה "פרע להם בית השחיטה"? ויש לומר: מדקאמר "והכן" — משמע, דבלאו הכי לא משתרי. אי נמי: "פרע להו בית השחיטה" היינו נחירה, שנצטוו על הנחירה. **מכאן** לתלמיד חכם שלא יצא יחידי בלילה — אומר רבינו תם: דדוקא נקט "תלמיד חכם" — משום דמזיקין מתקנאים בהם, כדאמרינן: שלשה צריכין שימור, מלך ותלמיד חכם, וחתן. והא דאמרן בריש פסחים (ב,א): לעולם יכנס אדם בכי טוב כו', דמשמע כל אדם, מדלא נקט "תלמיד חכם" — התם מיירי ברחוק מן העיר, מפני המכשולות והליסטים.

—הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן כְּגוֹן דְּלֵית בּוֹ כַּזַּיִת, דְּתַנְיָא: [ט]אֲכָלוֹ וְאֵין בּוֹ כַּזַּיִת — חַיָּיב. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: עַד שֶׁיְּהֵא בּוֹ כַּזַּיִת. וְטַעְמָא מַאי? אַמַּר רָבָא, אָמַר קְרָא: "הַיָּרֵךְ" — הַמְיוּמֶנֶת שֶׁבַּיָּרֵךְ, [יא]וְרַבָּנַן — הַהוּא דְּפָשֵׁיט אִיסּוּרֵיהּ בְּכוּלֵּיהּ יָרֵךְ, לְאַפּוּקֵי חִיצּוֹן דְּלָא.

א [יב]וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אָמַר, אָמַר קְרָא: "בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ" — כְּאָדָם שֶׁחוֹבֵק אֶת חֲבֵירוֹ, וְיָדוֹ מַגַּעַת לְכַף יְמִינוֹ שֶׁל חֲבֵירוֹ. רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר: כְּגוֹי נִדְמָה לוֹ, דַּאֲמַר מָר: [יג]יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּטְפַּל לוֹ גּוֹי בַּדֶּרֶךְ — טוֹפְלוֹ לִימִינוֹ. רַב שְׁמוּאֵל בַּר אַחָא קַמֵּיהּ דְּרַב פַּפָּא מִשְּׁמֵיהּ דְּרָבָא בַּר עוּלָּא אָמַר: כְּתַלְמִיד חָכָם נִדְמָה לוֹ, דַּאֲמַר מָר: [יד]הַמְהַלֵּךְ לִימִין רַבּוֹ — הֲרֵי זֶה בּוּר. וְרַבָּנַן — מֵאַחוֹרֵיהּ אֲתָא, וְנָשְׁיֵיהּ בְּתַרְוַיְיהוּ. וְרַבָּנַן, הַאי "בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ" מַאי דָּרְשִׁי בֵּיהּ? —מִבָּעֵי לֵיהּ לִכְאִידָךְ דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, [טו]דַּאֲמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: מְלַמֵּד שֶׁהֶעֱלוּ אָבָק מֵרַגְלוֹתָם עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד. כְּתִיב הָכָא "בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ", וּכְתִיב הָתָם "וְעָנָן אֲבַק רַגְלָיו".

ב [טז]וְאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: לָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ "גִּיד הַנָּשֶׁה"? — שֶׁנָּשָׁה מִמְּקוֹמוֹ וְעָלָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "נָשָׁתָה גְּבוּרָתָם הָיוּ לְנָשִׁים". [יז]אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי חֲנִינָא, מַאי דִּכְתִיב: "דָּבָר שָׁלַח בְּיַעֲקֹב וְנָפַל בְּיִשְׂרָאֵל"? "דָּבָר שָׁלַח בְּיַעֲקֹב" — זֶה גִּיד הַנָּשֶׁה, "וְנָפַל בְּיִשְׂרָאֵל" — שֶׁפָּשַׁט אִיסּוּרוֹ בְּכָל יִשְׂרָאֵל. [יח]וַאֲמַר רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי חֲנִינָא, מַאי דִּכְתִיב: "וּטְבוֹחַ טֶבַח וְהָכֵן" — פְּרַע לָהֶן בֵּית הַשְּׁחִיטָה, "וְהָכֵן" — טוֹל גִּיד הַנָּשֶׁה בִּפְנֵיהֶם. כְּמַאן דַּאֲמַר: גִּיד הַנָּשֶׁה נֶאֱסַר לִבְנֵי נֹחַ.

ג "וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ" — אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: שֶׁנִּשְׁתַּיֵּיר עַל פַּכִּין קְטַנִּים, [יט]מִכָּאן לַצַּדִּיקִים שֶׁחָבִיב עֲלֵיהֶם מָמוֹנָם יוֹתֵר מִגּוּפָם, וְכָל כָּךְ לָמָּה? — [כ]לְפִי שֶׁאֵין פּוֹשְׁטִין יְדֵיהֶן בְּגֵזֶל. "וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשַּׁחַר" — [כא]אָמַר רַבִּי יִצְחָק: מִכָּאן לְתַלְמִיד חָכָם שֶׁלֹּא יֵצֵא יְחִידִי בַּלַּיְלָה. רַבִּי אַבָּא בַּר כָּהֲנָא אָמַר מֵהָכָא

ומשיבים: **הכא במאי עסקינן** [כאן, בברייתא, במה אנו עוסקים], **כגון שבאחד הגידים** שאכל יש שיעור כזית, ואילו בגיד השני מדובר **דלית** [שאין] **בו** שיעור **כזית. דתניא** [שכן שנויה ברייתא]: **אכלו** לגיד הנשה, **ואין בו** שיעור **כזית** — הרי זה **חייב.** שאף שאין בו כשיעור אכילה, שהוא כזית, מכל מקום כיון שאכל דבר שלם, הרי זה כאוכל בריה שלימה כל שהיא שחייב באכילה זו. ואילו **ר' יהודה אומר** שאין חייבים על אכילת גיד הנשה אלא **עד שיהא בו** שיעור **כזית. וטעמא מאי** [וטעם, מקור שיטת ר' יהודה שאיסור תורה הוא דווקא בגיד הנשה של ירך ימין מה הוא]? **אמר רבא: שכן אמר קרא** [הכתוב] באיסור גיד הנשה "הירך" (בראשית לב, לב) — **המיומנת שבירך.** ואילו לדעת **רבנן** [חכמים], החולקים על ר' יהודה וסבורים שאיסור גיד הנשה מן התורה הוא בשני הגידים שבשתי הירכות — כתוב זה בא להורות כי אין איסור גיד הנשה מן התורה אלא בגיד **ההוא דפשיט איסוריה בכוליה** [שמתפשט איסורו בכל] **הירך,** הוא הגיד הפנימי, הגדול ומסתעף עם על שלוחותיו בכל הירך. **ולאפוקי** [להוציא, למעט מכלל איסור] את הגיד **החיצון שלא,** שאין בו איסור מן התורה.

א ומביאים עוד הסברים למקור שיטותיהם של ר' יהודה וחכמים בדין איסור גיד הנשה. **שר' יהושע בן לוי אמר** כי מקור שיטתו של ר' יהודה הוא מה **שאמר קרא** [המקרא]: בתיאור מאבקו של יעקב במלאך "ותקע כף ירך יעקב **בהאבקו עמו"** (שם כה) — **כאדם** הנאבק עם חבירו על מנת להפילו ארצה, **שעומד** כנגדו, ושולח את ידו הימנית **וחובק את חבירו, וידו מגעת** עד **לכף ימינו של חבירו.** ומכאן שאיסור גיד הנשה שנקבע בעקבות מאבק זה, אף הוא אמור בגיד הנשה של ירך ימין. **ר' שמואל בר נחמני אמר: כגוי נדמה לו,** שכן **אמר מר** [החכם]: **ישראל שנטפל** (הצטרף) **לו גוי** כשהוא מהלך לו **בדרך** — צריך לחשוש מפניו, ולכן יהא **טופלו** (יצרף אותו) **לצד ימינו,** שהוא צד שמאלו של הגוי. כדי שיוכל הישראל להגן על עצמו ביתר יעילות אם הגוי יתקפנו. וכן נהג יעקב אבינו במלאך זה, שנראה לו כגוי, ולכך ירכו הימנית של יעקב היא זו שנפגעה במאבקו עם המלאך. ומכאן לאיסור גיד הנשה מן התורה שהוא דווקא בירך ימין. ואילו **רב שמואל בר אחא** ביושבו כתלמיד קמיה [לפני] **רב פפא משמיה** [משמו] של **רבא בר עולא אמר: כתלמיד חכם נדמה לו** מלאך זה ליעקב. ולכך היה יעקב מהלך לשמאלו של מלאך זה, שכן **אמר מר** [החכם]: **המהלך לימין רבו — הרי זה בור.** ולכך דווקא ירך ימין של יעקב היא שנפגעה. ומכאן לאיסור גיד הנשה מן התורה שהוא בירך ימין. ואילו **רבנן** [חכמים] החולקים על ר' יהודה וסבורים שאף גיד הנשה של ירך שמאל אסור מן התורה, לדעתם המלאך שפגע ביעקב לא היה לצידו, אלא **מאחוריה אתא** [מאחוריו בא], **ונשייה בתרוייהו** [ופגע בו בשניהם, בשתי הירכות]. ושואלים: **ורבנן** [וחכמים] הסבורים כי המלאך תקף את יעקב מאחוריו, לפי זה **האי** [זה] הכתוב **"בהאבקו עמו" מאי דרשי ביה** [מה הם דורשים בו]? **מבעי ליה לכאידך** [נצרך לו כתוב זה לכמו השמועה האחרת] של **ר' יהושע בן לוי** בפירוש הכתוב הזה, שכן **אמר ר' יהושע בן לוי: מלמד שהעלו** יעקב והמלאך תוך כדי מאבקם, **אבק מרגלותם עד כסא הכבוד, כתיב הכא** [נאמר כאן] **"בהאבקו עמו", וכתיב התם** [ונאמר שם] בתיאור נקמת ה' באויבים "בסופה ובשערה דרכו **וענן אבק רגליו"** (נחום א, ב).

ב ומתוך שהובאו שתי מדרשותיו של ר' יהושע בן לוי בענין גיד הנשה, מביאים עוד מדבריו בענין זה. **אמר ר' יהושע בן לוי: למה נקרא שמו גיד הנשה? שנשה** (יצא) **ממקומו ועלה, וכן הוא אומר: "נשתה גבורתם היו לנשים"** (ירמיהו נא, ל). ועוד מדרשות חכמים בענין גיד הנשה, **אמר ר' יוסי בר' חנינא מאי דכתיב** [מהו שנאמר]: **"דבר שלח** ה' **ביעקב ונפל בישראל"** (ישעיהו ט, ל)? **"דבר שלח ביעקב"** — **זה** איסור **גיד הנשה, "ונפל בישראל"** — **שפשט איסורו בכל ישראל.** ועוד **אמר ר' יוסי בר' חנינא** בענין איסור גיד הנשה: **מאי דכתיב** [מהו שנאמר] בתיאור פגישת יוסף ואחיו "הבא את האנשים הביתה **וטבוח טבח והכן** כי אתי יאכלו האנשים בצהרים" (בראשית מג, טז)? "וטבוח טבח" — **פְּרַע** (גַּלֵּה) **להן** את **בית השחיטה,** שידעו שהבהמה נשחטה כראוי, **"והכן"** — **טול** את **גיד הנשה בפניהם.**

ואומרים: הרי זה **כמאן דאמר** [כשיטת מי שאומר] **שגיד הנשה נאסר לבני נח,** שנאסר לבני יעקב עוד לפני מתן תורה, אף שהיו אז בגדר של בני נח.

ג מתוך שהובאו למעלה פירושי מקראות שבענין מאבקו של יעקב במלאך, מביאים עוד פירושי מקראות בענין זה. נאמר **"ויותר יעקב לבדו** ויאבק איש עמו עד עלות השחר" (שם כד), ובטעם הדבר שנשאר יעקב לבדו, אחר שהעביר כבר את כל משפחתו את מעבר נחל יבוק, **אמר ר' אלעזר: שנשתייר** בצד הזה של הנחל **על פכין קטנים** שלא העבירום לצד השני של הנחל, **מכאן** למדנו לעניינם של **הצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם,** עד שהסתכן יעקב בגופו בשל ממונו. **וכל כך למה? לפי שהצדיקים אין פושטין ידיהן בגזל** לכן קשה עליהם השגת הממון והם דואגים לו. עוד נאמר באותו כתוב **"ויאבק איש עמו עד עלות השחר"** — **אמר ר' יצחק: מכאן** למדנו לעניינו של **תלמיד חכם שלא יצא יחידי בלילה,** שהרי יעקב יצא יחידי בלילה, וניזוק. **ר' אבא בר כהנא אמר מהכא** [מכאן, ממקרא זה] יש ראיה לכך:

מסורת הש"ס

ט. תוספתא מכות שם. שם חולין שם. חולין שם. צו,א. ילקי"ש תורה קלג.

י. קדושין כא,ב. הוריות יב,א. חולין קלד,ב. ילקי"ש תורה קלג. שיז. תסו. תתקטו.

יא. חולין צו,ב.

יב. ילקי"ש תורה קלג.

יג. תוספתא ע"ז פ"ג, ד. ע"ז כה,ב. ירושלמי ע"ז פ"ב ה"א. ילקי"ש תורה שם.

יד. יומא לז,א. ילקי"ש תורה פב. קלג.

טו. ילקי"ש תורה קלג. שיהש"ר פ"ג.

טז. בראש"ר פע"ח. ילקי"ש תורה קלג.

יז. ילקי"ש תורה שם. שם נ"ך תטו.

יח. ילקי"ש תורה קמט.

יט. סוטה יב,א. שמו"ר פ"א. ילקי"ש תורה קלב. קסו.

כ. סוטה שם. סנהדרין צט,ב. שמו"ר שם. ילקי"ש תורה קכט. שם נ"ך תשסא.

כא. ברכות מג,ב. פסחים קיב,ב. ילקי"ש תורה קלב. קמא. שם נ"ך תרד.

גרסות

הכא במאי עסקינן כגון דלית בו כזית דתניא בכתי"מ: **כגון דלית ביה כזית ור' יהודה לטעמיה דתניא** ויש בכתי"י: **אלא כגון דלית ?בית? כזית דתניא.**

ורבי יהושע בן לוי אמר אמר קרא בהאבקו בכתי"מ: **ריב"ל אמר טעמיה דר' יהודה מהכא בהאבקו.**

וידו מגעת לכף ימינו של חבירו בכתי"מ חסרות מלים אלה.

לכף ימינו ויש בכתי"י: **לכף יריכו.**

שנטפל ויש בכתי"י: **שנזדמן.**

רב שמואל בר אחא קמיה בכתי"מ: **רב אחא קמיה** ויש בכתי"י: **רב שמואל קמיה.**

משמיה דרבא בר עולא בכתי"מ: **משמיה דרבה בר עולא** ויש כתי"י שחסרות בהם מלים אלה.

ורבנן מאחוריה בכתי"מ: **ורבנן אמרי מאחוריה.**

בהאבקו עמו מאי דרשי ביה מיבעי בכתי"מ: **בהאבקו מאי דרשי ביה ההוא מיבעי.**

אבק מרגלותם עד כסא בכתי"מ: **אבק ברגליהן עד שהגיע לכסא.**

ואמר רבי יהושע בן לוי למה בכתי"מ: **אמר ריב"ל למה.**

דבר שלח ביעקב זה גיד הנשה ונפל בישראל בכתי"מ: **זה גיד הנשה.**

פרע להן בית השחיטה בכתי"מ: **טבוח פרע להן בית השחיטה בפניהם.**

החיים

כאדם החובק... וידו מגעת

פכין קטנים

הפך הוא כלי לא גדול העשוי כרגיל חרס ומשמש בית קיבול לנוזלים. פתחו של הפך היה צר ובפך קטן אי אפשר היה להכניס אפילו אצבע.

פך קטן מימי הבית השני

עיונים

כגוי נדמה לו... כתלמיד חכם נדמה לו דנו אחרונים בשאלה כיצד מתיישבות שתי דעות אלה, השונות ביותר זו מזו. והסבירו כי מלחמת היצר הרע באדם משתנה בהתאם לנסיבות, וכדרך שכתבו חכמי המוסר (חוה"ל שער יחוד המעשה פ"ה). וכפי שינוי הנסיבות כן משתנה הופעתו של היצר בלבושים שונים. ומאחר שבמלחמה זו נכללו כל המלחמות שתהיינה לעתיד לבני ישראל ביצר הרע, לכך בא המלאך בלבושים שונים, כשל גוי וכשל תלמיד חכם. שאם לא ישמעו לו באופן זה, אפשר ישמעו לו באופן אחר (דברי יואל).

המהלך לימין רבו סייגו אחרונים את הדברים: שמדובר רק בדרך הליכה, שבאופן זה אין לתלמיד להלך בצד ימינו של רבו. ואולם כאשר הרב עומד, ובוודאי כאשר הוא ישב, אפשר לו לתלמיד לעמוד בצד ימינו. והביאו ראיה לדבריהם מן האמור במשה רבינו בעת מלחמת ישראל בעמלק "ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד" (שמות יז, יב).

הרי זה בור בהגדרת ה"בור" כתבו המפרשים שהריהו זה שמלבד שאין בו תורה אף אין הוא יודע בטיב משא ומתן ובישובו של עולם, ואינו בכלל דרך ארץ. ולכך הוא נקרא "בור", שהריהו כ"שדה בור". ובכך הריהו נבדל מ"עם הארץ", שאף הוא אמנם אין בו תורה, ואולם הריהו עוסק ביישובו של עולם. ומשום כך הבור, הריק מתורה ומדרך ארץ, אינו יכול להיות ירא חטא, שהרי אינו יודע שחטא הוא בדבר ויזהר ממנו (מגן אבות להרשב"ץ על האמור שם, פ"ב מ"ו "אין בור ירא חטא").

פרע להן בית השחיטה תהו המפרשים, מה הועיל הדבר, שהרי בני יעקב לא ידעו באותה עת שיוסף ובני ביתו הינם מבני ישראל, וחשבו אותם כגויים. ומעתה, אף אם נשחטה הבהמה, מכל מקום הרי זו שחיטתו של נכרי, שנחשבת כנחירה ואסורה הבהמה כנבילה. והשיבו כי אף שלא ידעו בני יעקב באותה עת כי הריהו אחיהם יוסף, מכל מקום ידעו שהוא ובני ביתו אינם עובדים עבודה זרה, ומן התורה שחיטתם של אלה הריהי כשרה (פליתי).

מכאן לתלמיד חכם שלא יצא יחידי בלילה כתבו התוס' כי אין הדברים אמורים אלא בתלמיד חכם בלבד, משום שהוא צריך לשמירה מיוחדת (כדרך שנצרכים לכך גם המלך והחתן, כמבואר בברכות נד,ב), שכוחות הרע מתנכלים להם במיוחד. והלילה הריהו זמן המיועד לשלטון הרע, ובמיוחד כאשר הם מהלכים בו לבדם. אבל מה שאמרו חכמים (פסחים ב,א) שכל אדם (ולאו דווקא תלמיד חכם), צריך ללכת בשעות האור דווקא, ובשעות הלילה ראוי לו שיהיה במקום יישוב — הרי זה אמור במהלך במקום הרחוק מן העיר, ומפני הסכנות השונות שיש כבורות ומכשולי דרך, וליסטים הנופלים על בני אדם בשעות הלילה.

אורח ההלכה

ישראל שנטפל לו גוי בדרך אם נזדמן לישראל בדרך גוי חגור סייף — טופלו לימינו (שאם ירצה להורגו ישלח הישראל יד לימינו ויאחזו בסייף שעל שמאלו של הגוי. הגהות מיימוניות בשם תוס'). (רמב"ם ספר נזיקים הלכות רוצח ושמירת נפש פי"ב ה"ז. שו"ע יו"ד קנג, ג).

המהלך לימין רבו הרי זה בור שלושה שהיו מהלכים בדרך, הרב מהלך באמצע, הגדול לימין, והקטן לשמאל. כברייתא. (רמב"ם ספר מדע הלכות תלמוד תורה פ"ו ה"ה שו"ע יו"ד רמב, יז).

לתלמיד חכם שלא יצא יחידי בלילה לא יצא תלמיד חכם יחידי בלילה, אלא אם כן היה לו זמן קבוע לצאת בו לתלמודו. וטעם הדבר — מפני החשד. כר' יצחק. (רמב"ם שם הלכות דעות פ"ה ה"ט).

שפע למד את עמי www.hashefa.co.il © כל הזכויות שמורות. להסדרת אישור שימוש בתכנים נא לפנות לדוא"ל info@hashefa.com

שכן אמרה נעמי לרות אודות בועז "הנה הוא זורה את גורן השעורים הלילה... עד כלותו לאכול ולשתות. ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם" (רות ג, ב—ד). הרי שלא הלך בועז לביתו אחר שזרה את גורנו, מפני שאין ראוי לתלמיד חכם לצאת יחידי בלילה. ור' **אבהו אמר** כי יש להביא ראיה לדבר **מהכא** [מכאן, מהנאמר בעקידת יצחק]: **"וישכם אברהם בבקר ויחבוש את** חמורו ויקח את שני נעריו עמו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עולה ויקם וילך אל המקום אשר לו האלקים" (בראשית כב, ג), ולא הקדים ויצא למקום העקידה כבר בלילה. שכן אין זה ראוי לתלמיד חכם לצאת בלילה. **ורבנן אמרי** [וחכמים אומרים] כי יש להביא ראיה לכך **מהכא** [מכאן, מהנאמר ביעקב השולח את יוסף לשכם]: **"לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום** הצאן **והשיבני דבר"** (שם לז, יד), שלא הלך יוסף אלא בזמן שאדם יכול לראות את הנעשה אצל בני אדם ואצל הצאן, שהוא ביום ולא בלילה. **ורב אמר** כי יש להביא ראיה לכך **מהכא** [מכאן, מהנאמר ביעקב לאחר מאבקו עם המלאך בפנואל **"ויזרח לו השמש** כאשר עבר את פנואל" (שם לב, לא), שלא הלך יעקב לדרכו בלילה אלא משזרחה השמש. שכן אין ראוי לתלמיד חכם לצאת בלילה.

א מתוך שהובאה דרשת הכתוב "ויזרח לו השמש", מביאים עוד בדרשת כתוב זה. **אמר ר' עקיבא: שאלתי את רבן גמליאל ואת ר' יהושע** בעת שהיו **באיטליז** (מקום מכירת בשר) **של** היישוב **אימאום, שהלכו** חכמים אלה **ליקח** (לקנות) **בהמה לבשרה**, לצורך **משתה** (חתונה) **של בנו של רבן גמליאל.** ושאלתי היתה, **כתיב** [נאמר] **"ויזרח לו השמש", וכי השמש לו** ליעקב **לבד זרחה? והלא לכל העולם** כולו **זרחה! אמר ר' יצחק** בהסבר הדברים: **שמש** זו **הבאה** (ששקעה) בעבר **בעבורו** של יעקב, **זרחה** הפעם במיוחד **בעבורו, דכתיב** [שכן נאמר]: **"ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה"** (שם כח, י), הרי שהלך לחרן והגיע לשם, ואולם בהמשך הפסוק **כתיב** [נאמר] **"ויפגע במקום** וילן שם כי בא השמש", והיה זה בבית אל, ולא בחרן. ומעתה כיצד יתפרשו הכתובים הסותרים? ויש לפרש שאכן הגיע יעקב לחרן, ואולם **כי מטא** [כאשר הגיע] **לחרן אמר: אפשר עברתי** בדרכי לחרן **על** פני **המקום שבו התפללו אבותי, אברהם ויצחק, ואני לא התפללתי בו? כד יהיב דעתיה למיהדר** [כאשר נתן דעתו לחזור] **לשם** להתפלל **קפצה ליה ארעא** [קפצה לו הארץ], **ומיד "ויפגע במקום". כד צלי, בעי למיהדר** [כאשר סיים שם להתפלל, רצה לחזור לחרן], **אמר הקדוש ברוך הוא: צדיק זה בא לבית מלוני, ויפטר משם בלא לינה? מיד, "בא השמש"** ששקעה השמש קודם זמנה. והיא השמש ששקעה ליעקב קודם זמנה, שבה וזרחה ליעקב קודם זמנה.

ב מתוך שהובאה דרשת ר' יצחק בסתירת כתובים הנאמרים ביציאת יעקב לחרן, מביאים עוד מדרשותיו בסתירה שבכתובים אלה. בתחילה **כתיב** [נאמר] כי לאחר ששקעה השמש **"ויקח מאבני המקום** וישם מראשותיו" (שם). הרי שלקח יעקב כמה אבנים לשים מראשותיו בלילה, ואולם לאחר מכן **כתיב** [נאמר]: "וישכם יעקב בבוקר **ויקח את האבן"**, משמע שהיתה זו רק אבן אחת! **אמר ר' יצחק: מלמד** שאמנם לקח יעקב כמה אבנים, ואולם **נתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד, וכל אחת ואחת אומרת "עלי יניח צדיק זה את ראשו". תנא** [שנה] החכם: **וכולן נבלעו** באבן אחד.

ג ועוד בבירור מקראות ביציאת יעקב לחרן, נאמר שם: **"ויחלום והנה סולם מוצב ארצה** וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו" (שם, יב), **תנא** [שנה] החכם: **כמה** היה **רחבו של סולם** זה? **שמונת אלפים פרסאות,** ומסבירים: **דכתיב** [שכן נאמר] בתיאור הסולם: **"והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו"**, ונדייק: **"עולים"** — הרי זה מורה כי **שנים** מלאכים הם העולים בסולם, וכן נאמר **"ויורדים"** — הרי זה מורה כי עוד **שנים** מלאכים הם היורדים בו. ומעתה **כי פגעו בהדי הדדי** [כאשר הם נפגשים יחד] **הוו להו** [הריהם] **ארבעה** הנמצאים בסולם כאחד.

מסורת השס"ס

א. מכות יד,א.
ב. (בדומה) בראש"ר פס"ח.
ג. סנהדרין צה,ב. ילקש"ש תורה קז. קיח.
ד. ילקש"ש תורה קיח.
ה. ילקש"ש תורה קיט.

גרסות

גורן השעורים בכתה"י: **גורן השעורים הלילה.**
ויחבוש את וגו' בכתי"מ: **ויחבוש את חמורו** ויש בכת"י: **ויחבוש את חמורו ויקח את שני נעריו עמו.**
ואת שלום וגו' ויש בכת"י: **ואת שלום הצאן.** ובכתי"מ חסרות מלים אלה.
רב אמר מהכא ויזרח לו השמש אמר רבי בכתי"מ: **רבא אמר מהכא א"ר** ויש בכת"י: **רבה.**
באיטליז יש בכת"י: **באיטלין.**
אימאום בכתי"מ: **עימעום.**
השמש וכי שמש בכתי"מ: **השמש כאשר עבר את פנואל וכי.**
לבד זרחה והלא לכל העולם בכתי"מ: **לבדו זרחה והלא לכל העולם כולו.**
וכתיב ויפגע במקום כי מטא לחרן אמר בכתי"מ: **ויפגע במקום וגו' כי מטא חרן הרהר בדעתו ואמר.**
מטא לחרן יש בכת"י: **מטא להתם.**
עברתי על מקום יש בכת"י: **באתי למקום.**
שהתפללו אבותי ואני לא התפללתי בכתי"מ: **שהתפללו בו אבותי ולא התפללתי בו.**
כד צלי בעי למיהדר בכתי"מ: **כי צלי יהב דעתיה למיהדר.**
לבית מלוני ויפטר בלא לינה מיד בא השמש בכתי"מ: **במלוני ויפטר בלא לינה מיד וילן שם כי בא השמש.**
כתיב ויקח מאבני בכתה"י: **ויקח מאבני.**
וכתיב ויקח את האבן בכתי"מ: **האבן אשר שם מראשותיו.**
כל אותן אבנים למקום אחד בכתי"מ: **כל האבנים כולם.**
עלי יניח צדיק זה ראשו בכתי"מ: **עלי יניח צדיק את ראשו.**
נבלעו באחד בכתה"י: **נבלעו באחת.**
פרסאות דכתיב והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו עולים שנים ויורדים שנים וכי פגעו בהדי הדדי בכתי"מ: **פרסי דכתיב עולים ויורדים בו עולים תרין ויורדים תרין וכי פגעי בהדדי.**

לשון

איטליז
מקור המלה הוא ביוונית, ורוב החוקרים סבורים שמקורה במלה κατάλυσις (קאטאלוסיס) שמשמעה, בין השאר, כיכר השוק, מקום ציבורי וכיוצא בזה. ויש שמסביר את מקורה במלה ἀτελής (אטֶליס) שעניינה — מקום פטור ממכס, ובהשאלה יריד, מקום שבו באים למסחר (שפעמים רבות היה פטור ממכס).

פרסאות
מקור המלה הוא בפרסית הבינונית frasang אולי בהשאלה מיוונית παρασάγγης (פַּרַסַנגיס), והיא מידת אורך פרסית ששיעורה 4 מיל (כ־5 ק"מ).

החיים

עימאום (אמאוס)
עיר ביהודה, כ—30 ק"מ מערבה לירושלים. שמה אמאוס נגזר משמה העברי המקורי, חמת. העיר, באזור לטרון של היום, נחשבה כמקום הגבול בין הרי יהודה והשפלה. עיר זו, נזכרת כבר בספרי החשמונאים, וברבות הימים התפתחה לעיר קייט, מפני שהיו בה מעיינות מים חמים ומרחצאות. מן הנזכר כאן נראה שהיתה גם מרכז מסחרי חשוב.

***ווני"ר** צ"ל: ונ"ר. מן הצרפתית העתיקה waner — לזרות.

הִנֵּה הוּא זֹרֶה אֶת גֹּרֶן הַשְּׂעֹרִים". רַבִּי אַבָּהוּ אָמַר מֵהָכָא: "וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת" וְגוֹ'. וְרַבָּנַן אָמְרִי מֵהָכָא: "לֵךְ נָא רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת שְׁלוֹם" וְגוֹ'. רַב אָמַר מֵהָכָא: "וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ".

א [א]אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא: שָׁאַלְתִּי אֶת רַבָּן גַּמְלִיאֵל וְאֶת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בְּאִיטְלִיז שֶׁל אֵימָאוּם, שֶׁהָלְכוּ לִיקַּח בְּהֵמָה לְמִשְׁתֵּה בְּנוֹ שֶׁל רַבָּן גַּמְלִיאֵל, כְּתִיב "וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ", וְכִי שֶׁמֶשׁ לוֹ לְבַד זָרְחָה? וַהֲלֹא לְכָל הָעוֹלָם זָרְחָה! אָמַר רַבִּי יִצְחָק: [ב]שֶׁמֶשׁ הַבָּאָה בַּעֲבוּרוֹ, זָרְחָה בַּעֲבוּרוֹ, דִּכְתִיב "וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה", וּכְתִיב "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם", [ג]כִּי מְטָא לְחָרָן אָמַר: אֶפְשָׁר עָבַרְתִּי עַל מָקוֹם שֶׁהִתְפַּלְּלוּ אֲבוֹתַי, וַאֲנִי לֹא הִתְפַּלַּלְתִּי? כַּד יָהֵיב דַּעְתֵּיהּ לְמִיהְדַּר — קָפְצָה לֵיהּ אַרְעָא, מִיָּד — "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם". כַּד צְלֵי בָּעֵי לְמִיהְדַּר, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: צַדִּיק זֶה בָּא לְבֵית מְלוֹנִי, וְיִפָּטֵר בְּלֹא לִינָה? מִיָּד בָּא הַשֶּׁמֶשׁ.

ב [ד]כְּתִיב "וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם", וּכְתִיב "וַיִּקַּח אֶת הָאֶבֶן"! אָמַר רַבִּי יִצְחָק: מְלַמֵּד שֶׁנִּתְקַבְּצוּ כָּל אוֹתָן אֲבָנִים לְמָקוֹם אֶחָד, וְכָל אַחַת וְאַחַת אוֹמֶרֶת "עָלַי יַנִּיחַ צַדִּיק זֶה רֹאשׁוֹ". תַּנָּא: וְכוּלָּן נִבְלְעוּ בְּאֶחָד.

ג "וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה", תַּנָּא: [ה]כַּמָּה רָחְבוֹ שֶׁל סוּלָּם — שְׁמוֹנַת אֲלָפִים פַּרְסָאוֹת, דִּכְתִיב "וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ", עֹלִים" — שְׁנַיִם, "וְיֹרְדִים" — שְׁנַיִם, וְכִי פָּגְעוּ בַּהֲדֵי הֲדָדֵי — הָווּ לְהוּ אַרְבָּעָה,

תוספות

מהכא וישכם אברהם בבקר — ברו
ספרים כתיב "ויחבוש אר
חמורו", וקשיא: דהיינו קרא דעקדה
ושם לא היה יחידי, דהיו שני נעריו עמ
ויצחק בנו! ועוד: דאפילו היה יחיד, אי
לחוש מן המזיקין, דשלוחי מצוה אינ
ניזוקין! ועוד: דמקרא דעקדה יל
בריש פסחים (ד,א) גבי בדיקת חמ
דלא אמרינן זריזין מקדימין למצוה טפ
מצפרא, מדלא השכים אברהם טפי מצפרא. והיכי מוכח התם, דילמא שאנ
התם דהוי משום שלא יצא יחידי בלילה, ולכך לא הקדים! לכך נראה דהכ
גרסינן "וישכם אברהם בבקר אל המקום" וגו' (בראשית יט), ולא גרסינ
"ויחבוש את חמורו". ומייתי קרא מסדום, שהלך להתפלל על הפיכת סדו
שהיתה בבקר, והיה לו להקדים להתפלל בלילה. אלא שלא רצה לצאת יחיד
בלילה, והלך יחידי להתפלל עליהם, ולא רצה שיהא שום אדם עמו בשעת תפל
אי נמי: לא היה שום אדם רשאי לראות בהפיכת סדום. ובפסחים מייתי קר
דעקדה, שלא היה יחידי, אלא דלא היה צריך להקדים טפי מצפרא.
כתיב ויקח את האבן — לפי פשוטו יש לפרש שלקח אבן אחת מאבני המקו

הנה הוא זורה — *ווני"ר נלעז, דכתיב "ויהי בשכבו" וגו'. אמרה לה: דש
שאחר שיגמור לזרות, לא יבא לביתו לשכוב, שגנאי הוא לתלמידי חכמים לצאת בלילה
וישכב בגורן. וישכם בבקר — ולא קודם היום, ואף על גב דלאו יחיד הוה
וכל שכן יחידי. לך נא ראה — בעת שאדם יכול לראות. איטליז — שו
שמוכרין בו בשר. אימאום — ש
מקום. שמש הבאה בעבורו שקע
בעבורו — קודם זמנה, ומפרש ומז
למה שקעה. כתיב וילך חרנה —
דמשמע דמטא לחרן, והדר כתיב "ויפג
במקום" דהיינו בית אל, דאכתי לא מט
לחרן. שהתפללו בו אבותי — הל
"בית אל" לא הסמוך לעי הוא, אל
ירושלים, ועל שם "יהיה בית אלהים
קראו "בית אל". והוא הר המוריה
שהתפלל בו אברהם, והוא שדה שהתפל
בו יצחק, דכתיב (בראשית כד) "לשו
בשדה". דהכי אמרינן בפסחים (פח,ב)
"אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב", מל
שנא יעקב? אלא לא כאברהם שקרא
"הר", דכתיב "בהר ה'", ולא כיצח
שקראו "שדה", דכתיב ל"שוח בשדה"
אלא כיעקב שקראו "בית". קפצה —
לשון (דברים טו) "לא תקפוץ את ידך"
נתקלה ונתקמצה לו. ויפגע במקו
— כאדם הפוגע בחבירו שבא כנגדו
ודרשינן ליה נמי לשון תפלה, דכתי
(רות ג) "אל תפגעי בי". מיד בא
השמש — כדכתיב "וילן שם כי בא
השמש" למה ליה למיכתב "כי בא
השמש"? אלא ללמדנו שקפצה קודם
זמנה. מאבני — משמע טובא, וכתי
"ויקח את האבן"! נבלעו באחד —
נעשו אבן אחת. עולים — משמע ש
הדדי, ולא זה אחר זה, וכן "יורדים". וכ
פגעו בהדדי הוו להו ארבעה —
לריך רוחב הסולם להחזיק ארבעתן.

תוספות

מהכא וישכם אברהם בבקר — ברו
ספרים כתיב "ויחבוש אר
חמורו", וקשיא: דהיינו קרא דעקדה
ושם לא היה יחידי, דהיו שני נעריו עמ
ויצחק בנו! ועוד: דאפילו היה יחיד, אי
לחוש מן המזיקין, דשלוחי מצוה אינ
ניזוקין! ועוד: דמקרא דעקדה יל
בריש פסחים (ד,א) גבי בדיקת חמ
דלא אמרינן זריזין מקדימין למצוה טפ
מצפרא, מדלא השכים אברהם טפי מצפרא. והיכי מוכח התם, דילמא שאנ
התם דהוי משום שלא יצא יחידי בלילה, ולכך לא הקדים! לכך נראה דהכ
גרסינן "וישכם אברהם בבקר אל המקום" וגו' (בראשית יט), ולא גרסינ
"ויחבוש את חמורו". ומייתי קרא מסדום, שהלך להתפלל על הפיכת סדו
שהיתה בבקר, והיה לו להקדים להתפלל בלילה. אלא שלא רצה לצאת יחיד
בלילה, והלך יחידי להתפלל עליהם, ולא רצה שיהא שום אדם עמו בשעת תפל
אי נמי: לא היה שום אדם רשאי לראות בהפיכת סדום. ובפסחים מייתי קר
דעקדה, שלא היה יחידי, אלא דלא היה צריך להקדים טפי מצפרא.
כתיב ויקח את האבן — לפי פשוטו יש לפרש שלקח אבן אחת מאבני המקו

ב מתוך שהובאה דרשת ר' יצחק בסתירת כתובים הנאמרים ביציאת יעקב לחרן, מביאים עוד מדרשותיו בסתירה שבכתובים אלה. בתחילה **כתיב** [נאמר] כי לאחר ששקעה השמש **"ויקח מאבני המקום** וישם מראשותיו" (שם). הרי שלקח יעקב כמה אבנים לשים מראשותיו בלילה, ואולם לאחר מכן **כתיב** [נאמר]: "וישכם יעקב בבוקר **ויקח את האבן"**, משמע שהיתה זו ר אבן אחת! **אמר ר' יצחק: מלמד** שאמנם לקח יעקב כמה אבנים, ואולם **נתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד, וכל אחת ואחת אומרת "על יניח צדיק זה את ראשו". תנא** [שנה] החכם: **וכולן נבלעו** באבן אחד.

ג ועוד בבירור מקראות ביציאת יעקב לחרן, נאמר שם: **"ויחלום והנה סולם מוצב ארצה** וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו" (שם, יב), **תנא** [שנה] החכם: **כמה** היה **רחבו של סולם** זה? **שמונת אלפים פרסאות,** ומסבירים: **דכתיב** [שכן נאמר] בתיאור הסולם: **"והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו"**, ונדייק: **"עולים"** — הרי זה מורה כי **שנים** מלאכים הם העולים בסולם, וכן נאמר **"ויורדים"** — הרי זה מורה כי עוד **שנים** מלאכים הם היורדים בו. ומעתה **כי פגעו בהדי הדדי** [כאשר הם נפגשים יחד] **הוו להו** [הריהם] **ארבעה** הנמצאים בסולם כאחד.

עיונים

מהכא וישכם אברהם בבקר הפסוק המובא (בגירסת הגמרא שלפנינו) הוא האמור בפרשת העקידה "וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו" (בראשית כב, ג). והקשו התוס' כיצד למד ר' אבהו מכתוב זה שאין לתלמיד חכם לצאת יחידי בלילה. שהרי אברהם לא יצא אל הר המוריה יחידי, שהרי לקח עמו את יצחק ואת שני נעריו, ככתוב במפורש בפסוק. ועוד, לא היתה הליכתו זו של אברהם הליכת הרשות, אלא הליכה של מצוה, שכך נצטוה אברהם אבינו מפי ה' ללכת אל ארץ המוריה, וכלל הוא כי שלוחי מצוה אינם ניזוקים. ומעתה יכול היה אברהם אבינו ללכת אף בלילה. ואין איפוא ללמוד מכאן מקור להנהגת תלמיד חכם בהליכה של רשות בלילה.

ועוד הוסיפו להביא ראיה שאין ללמוד מפסוק זה לענין הליכה של תלמיד חכם בלילה, שהרי בגמרא פסחים (ד,א) הביאו מכאן ראיה שאמנם הזריזים מקדימים ומשכימים לקיום המצוות, ואולם אין הקדמה זו אלא להשכמה בבוקר, ולא מעבר לכך, וכאמור באברהם המשכים עם בוקר לקיום מצות העקידה. ואולם יש לתמוה על ראיה זו, שכן אפשר וזריזים מקדימים למצוות אף לפני השכמת הבוקר, וטעם הדבר שלא הקדים אברהם למצות העקידה כבר עם לילה הריהו משום שאין לתלמיד חכם לצאת יחידי בלילה, כאמור בסוגייתנו. ולכך העלו כי הפסוק המובא בדברי ר' אבהו הינו "וישכם אברהם בבוקר אל המקום אש
עמד שם את פני ה'" (בראשית יט, כז), שהשכים להתפלל על סדום לבל תיחרב. ומעת
מובנת ראייתו של ר' אבהו: שהרי ראוי היה לאברהם להשכים עם לילה ולהתפלל ע
סדום עוד לפני בוקר. ואולם מאחר שאין תלמיד חכם מהלך יחידי בלילה, לכך המתין ע
בוקר לצאת לשם. וטעם הדבר שלא נטל עמו אברהם אדם נוסף, אם משום שלא רצ
אברהם שיהא נוכח אדם אחר בשעת תפילתו על סדום, ואם משום שלא היה רשאי א
אדם לראות בהפיכתה של סדום.

כד יהיב דעתיה למיהדר קפצה ליה ארעא נחלקו ראשונים בפירושה של קפיצת דר
זו. יש שכתבו שהדברים הם כמשמעם. ומובנה של קפיצה זו, כמובנו של הכתוב "לא תקפו
את ידך" דברים טו, ז, שמשמעו: התקצרותה של כף היד לכלל יד קטנה הקמוצה. ואף כא
נתקצרה ונתקמצה לו הדרך ביותר (רש"י). ויש שכתבו שמיהר להגיע לאותו מקום, ע
שנראה לו כאילו קפצה לו הארץ (רמ"ה סנהדרין צה,ב).

שפע למד את עמי www.hashefa.co.il © כל הזכויות שמורות. להסדרת אישור שימוש בתכנים נא לפנות לדוא"ל info@hashefa.com

גויתו כתרשיש — דיחזקאל "תרשיש" — יש שמו תרשיש, כדמתרגמינן (יחזקאל ח) "תרשיש כרוס ימא מרמא היס", וכתיב (יונה ח) "אניה נמה תרשיש". בדיוקנו של מעלה — פרצוף אדם שבארבע חיות בדמות יעקב. בעו לסכוניה — מחמת קנאה. נצב עליו — לשמרו. שמניף על בנו — במניפה, להגילו מן השרב. מאי רבותיה — ארבע אמות משכנו הבטיחו לתת לבניו? שתהא נוחה ליכבש לבניו — כארבע אמות. קוביוסטוס — גונב נפשות. שלשה כתות — חדשים מיום אל יום. אחר שתי תיבות — "שמע ישראל ה'" וגו'. ומלאכים אין מזכירים את השם — בשירתם עד לאחר שלש תיבות "קדוש קדוש קדוש ה'". כוכבי בקר — ישראל המשולים לכוכבים. קתני מיהת — אחר שלש תיבות, ואת אמרת "קדוש ה'"? והאיכא ברוך — דהוזכר אחר שתי תיבות, כדכתיב "ברוך כבוד ה'"? ומשני: "ברוך" האופנים הוא דאמרי ליה, שהם מכסא הכבוד עצמו. וכי אמרינן אנן — במלאכים.

תוספות

עולין ומסתכלין בדיוקנו של מעלה ויורדים — משמע שאותם שעולים הם שיורדים, ולעיל משמע שאחרים היו, דקאמר "עולין תרי ויורדין תרי, כי פגעי בהדי הדדי הוו ארבעה".

קוביוסטוס — פירש בקונטרס: גונב נפשות. וקשה לפירושו דאמר בבכורות (ה,א) דאמר קונטריקוס הגמון לרבי יוחנן בן זכאי: "משה רבכם גנב היה, או קוביוסטוס היה, או שאינו בקי בחשבונות היה. נתן מחצה ונטל מחצה, ומחצה שלם לא החזיר". ומה שייך שם גונב נפשות? ויש מפרשים: דקאי אשאלה ראשונה דקאמר "בפרטן של לוים אתה מוצא עשרים ושנים אלף ושלש מאות, ובכללן אי אתה מוצא אלא עשרים ושנים אלף, אותן שלש מאות להיכן הלכו?", ועל זה אמר ליה "קוביוסטוס" — כלומר, גונב לוים. ומה שלא אמר ליה בשאלה ראשונה, משום דהמתין עד שסיים כל שאלותיו. אבל עוד קשה: דאמר בפרק "המוכר פירות" (בבא בתרא צב,ב) ובפרק קמא דקדושין (יא,א): סמפון בעבדים ליכא, נמצא גנב או קוביוסטוס — הגיעו. פירוש: דרובא הכי איתנהו. והשתא, וכי רוב עבדים הם גונבי נפשות? לכך נראה כמו שפירש רבינו חננאל: קוביוסטוס — משחק בקוביא. והא דקאמר הכא יעקב למלאך "וכי קוביוסטוס אתה, שאתה מתירא מן השחר" — לפי שדרך משחק בקוביא חייב לכמה בני אדם, ומטמין עצמו מפני נושהו.

מסייע ליה לרב חננאל — פירוש: במה שאומר שהמלאכים אומרים שירה. אי נמי: הא דקאמר "שלא הגיע זמני מיום שנבראתי לומר שירה עד עכשיו", הכי נמי קאמר רב חננאל שאינם רשאין להרבות בשירה, דקאמר: אחד אומר "קדוש" ותו לא, וכן מסתמא לא היו אומרים שירה אלא פעם אחת.

וכְתִיב בֵּיהּ בַּמַּלְאָךְ "וּגְוִיָּתוֹ כְּתַרְשִׁישׁ", וּגְמִירִי דְּתַרְשִׁישׁ תְּרֵי אַלְפֵי פַּרְסֵי הָווּ.

ד תָּנָא: [י]עוֹלִין וּמִסְתַּכְּלִין בִּדְיוֹקְנוֹ שֶׁל מַעְלָה, וְיוֹרְדִין וּמִסְתַּכְּלִין בִּדְיוֹקְנוֹ שֶׁל מַטָּה. בָּעוּ לְסַכּוּנֵיהּ, מִיָּד — "וְהִנֵּה ה' נִצָּב עָלָיו", אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: [יא]אִלְמָלֵא מִקְרָא כָּתוּב, אִי אֶפְשָׁר לְאָמְרוֹ — כְּאָדָם שֶׁמַּנִּיף עַל בְּנוֹ.

ה "הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ" וְגוֹ' — מַאי רְבוּתֵיהּ? אָמַר רַבִּי יִצְחָק: [יב]מְלַמֵּד שֶׁקִּפְּלָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְכָל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְהִנִּיחָהּ תַּחַת יַעֲקֹב אָבִינוּ, שֶׁתְּהֵא נוֹחָה לִיכָּבֵשׁ לְבָנָיו.

ו [יג]"וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר", אָמַר לוֹ: גַּנָּב אַתָּה, אוֹ קוּבְּיוֹסְטוּס אַתָּה, שֶׁמִּתְיָרֵא מִן הַשַּׁחַר? אָמַר לוֹ: מַלְאָךְ אֲנִי, וּמִיּוֹם שֶׁנִּבְרֵאתִי לֹא הִגִּיעַ זְמַנִּי לוֹמַר שִׁירָה עַד עַכְשָׁיו. מְסַיֵּיעַ לֵיהּ לְרַב חֲנַנְאֵל אָמַר רַב, דַּאֲמַר רַב חֲנַנְאֵל אָמַר רַב: שָׁלֹשׁ כִּתּוֹת שֶׁל מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אוֹמְרוֹת שִׁירָה בְּכָל יוֹם, אַחַת אוֹמֶרֶת "קָדוֹשׁ", וְאַחַת אוֹמֶרֶת "קָדוֹשׁ", וְאַחַת אוֹמֶרֶת "קָדוֹשׁ ה' צְבָאוֹת". [יד]מֵיתִיבִי: חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹתֵר מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת — שֶׁיִּשְׂרָאֵל אוֹמְרִים שִׁירָה בְּכָל שָׁעָה, וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אֵין אוֹמְרִים שִׁירָה אֶלָּא פַּעַם אַחַת בַּיּוֹם, וְאָמְרִי לָהּ: פַּעַם אַחַת בַּשַּׁבָּת, וְאָמְרִי לָהּ: פַּעַם אַחַת בַּחוֹדֶשׁ, וְאָמְרִי לָהּ: פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה, וְאָמְרִי לָהּ: פַּעַם אַחַת בַּשָּׁבוּעַ, וְאָמְרִי לָהּ: פַּעַם אַחַת בַּיּוֹבֵל, וְאָמְרִי לָהּ: פַּעַם אַחַת בָּעוֹלָם. וְיִשְׂרָאֵל מַזְכִּירִין אֶת הַשֵּׁם אַחַר שְׁתֵּי תֵּיבוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה'" וְגוֹ', וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אֵין מַזְכִּירִין אֶת הַשֵּׁם אֶלָּא לְאַחַר שָׁלֹשׁ תֵּיבוֹת, כְּדִכְתִיב "קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ ה' צְבָאוֹת". וְאֵין מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אוֹמְרִים שִׁירָה לְמַעְלָה, עַד שֶׁיֹּאמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְמַטָּה, שֶׁנֶּאֱמַר "בְּרָן יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר", וַהֲדַר "וַיָּרִיעוּ כָּל בְּנֵי אֱלֹהִים"! אֶלָּא: אַחַת אוֹמֶרֶת "קָדוֹשׁ", וְאַחַת אוֹמֶרֶת "קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ", וְאַחַת אוֹמֶרֶת "קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ ה' צְבָאוֹת". וְהָאִיכָּא "בָּרוּךְ"! וכתיב ביה [ונאמר בו] במלאך "וגויתו כתרשיש" (דניאל י, ו), וגמירי [ומסור בידינו] שמידתו של הים הנקרא תרשיש תרי אלפי פרסי הוו [אלפיים פרסה הם], ואם יש ארבעה מלאכים הנמצאים כאחד בסולם הרי שרוחבו של הסולם הוא שמונת אלפים פרסה.

ד ועוד תנא [שנה] החכם בענין הכתוב "עולים ויורדים בו" וסמיכותו לאמור לאחר מכן "והנה ה' נצב עליו" (בראשית שם, יג): היו המלאכים עולין המלאכים ומסתכלין בדיוקנו של יעקב של מעלה (פרצוף אדם שבארבע חיות, כנאמר בחזון המרכבה בספר יחזקאל פרק א, שהוא בדמותו של יעקב), ויורדין המלאכים ומסתכלין בדיוקנו יעקב של מטה. בעו לסכוניה [רצו לסכן אותו, את יעקב] מפני הקנאה. מיד, "והנה ה' נצב עליו", לשומרו. ובכתוב זה אמר ר' שמעון בן לקיש: אלמלא מקרא זה כתוב, אי אפשר לאמרו מדעתנו, כאדם שמניף על בנו שמנפנף לו במניפה לעשות לו נחת, כך היה ה' ניצב עליו לשומרו מפני המלאכים.

ה עוד בדרשות הכתובים בפרשה זו, נאמר בהתגלות ה' ליעקב "הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך" (בראשית שם), ושואלים: מאי רבותיה [מה גדולתה] של הבטחה זו, שהרי מקום שכיבתו של אדם הריהו פיסת ארץ קטנה מאד! אמר ר' יצחק: מלמד שקפלה הקדוש ברוך הוא לכל ארץ ישראל כולה והניחה למשכב תחת יעקב אבינו, ונמצא שכל ארץ ישראל הובטחה ליעקב ולזרעו. וכל כך למה? כדי שתהא נוחה ליכבש לבניו.

ו ושבים לדרשות הכתובים בענין מאבקו של יעקב עם המלאך. "ויאמר שלחני כי עלה השחר" (שם לב, כו), אמר לו יעקב למלאך: וכי גנב אתה, או קוביוסטוס (משקר, מרמה בקוביות) אתה, שמתיירא מן השחר פן תתגלה לאור היום ותיתפס, ולכן אתה צריך לצאת מיד עם עלות השחר? אמר לו: אין אני מכלל בני אדם, אלא מלאך אני, ומיום שנבראתי לא הגיע עדיין זמני לומר שירה עד עכשיו, ועכשיו צריך אנו לעלות ולומר שירה. ואומרים: מסייע ליה [לו] הדבר לדעת רב חננאל אמר רב, שכן אמר רב חננאל אמר רב: שלש כתות חדשות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום, אחת מהן אומרת "קדוש", ואחת מהן אומרת "קדוש", ואחת מהן אומרת "קדוש ה' צבאות". מיתיבי [מקשים] על כך ממה ששנינו כי חביבין ישראל לפני הקדוש ברוך הוא יותר ממלאכי השרת. שכן ישראל אומרים שירה בכל שעה שרוצים, ואילו מלאכי השרת אין אומרים שירה אלא פעם אחת ביום, ואמרי לה [ויש אומרים] שאומרים המלאכים פעם אחת בשבת (בשבוע) בלבד, ואמרי לה [ויש אומרים] שאינם אומרים אלא פעם אחת בחודש, ואמרי לה [ויש אומרים] כי שירתם של המלאכים היא פעם אחת בשנה, ואמרי לה [ויש אומרים] כי היא רק פעם אחת בשבוע (בשבע שנים), ואמרי לה [ויש אומרים] כי היא אינה אלא פעם אחת ביובל (חמישים שנה), ואמרי לה [ויש אומרים] שאין היא אלא פעם אחת בעולם בכל ימי חייהם. ועוד מחיבתן של ישראל היתירה על מלאכי השרת, שישראל מזכירין את השם מיד לאחר שתי תיבות שאומרים, שכן נאמר: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" (דברים ו, ד), ואילו מלאכי השרת אין מזכירין את השם אלא לאחר שלש תיבות, כדכתיב [כמו שנאמר] במלאכים "וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלוא כל הארץ כבודו" (ישעיה ו, ג). ולא עוד אלא שאין מלאכי השרת אומרים שירה בעולמות שלמעלה, עד שלפני כן יאמרו ישראל שירה בעולם שלמטה, בעולם הזה. שכן נאמר: "ברן יחד כוכבי בקר" (איוב לח, ז), הם בני ישראל המשולים לכוכבים, ורק אחר כך הדר [חזר] הכתוב לומר "ויריעו כל בני אלהים", הם מלאכי השרת. ואם כן, למדנו שאין המלאכים מזכירים את שם ה' אלא לאחר שלוש תיבות ("קדוש קדוש קדוש"), ושלא כדברי רב חננאל בשם רב שהכת השלישית של מלאכי השרת מזכירה את שם ה' לאחר תיבה אחת ("קדוש")! אלא צריך לומר כך בדברי רב חננאל בשם רב: כת אחת אומרת "קדוש", וכת אחת אומרת "קדוש קדוש", וכת אחת אומרת "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות". ושואלים: והאיכא [והרי יש] גם אמירת מלאכים שיש בה הזכרת שם ה' לאחר שתי תיבות, שכן נאמר בנבואת יחזקאל "ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו. וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה וקול האופנים לעומתם וקול רעש גדול" (יחזקאל ג, יב—יג). הרי שמזכירים שאף המלאכים מזכירים את שם ה' לאחר שתי תיבות בלבד ("ברוך כבוד")!

מסורת הש"ס

ו. בראי"ר פס"ח. ילקי"ש תורה שם.

ז. (הביטוי) ברכות לב,א. ראש השנה יז,ב. מגילה כא,א. בבא בתרא י,א. טז,א. סנהדרין צה,ב. מכילתא דר"י פי"ד. מכילתא דרשב"י פי' פד. קו. ויק"ר פל"ד. דב"ר פ' וזאת הברכה. איכ"ר פתי' כד. מד"ז איכה (בובר) פתי' כד. פסיק"ר פכ"ח. תנחומא (בובר) שופטים סי' ז. מדרש תהלים (בובר) מז' א. אל"ז פכ"א. יקל"ש תורה קיט. שצב. שצח. תשמב. תתמו. תתקנא. שם נ"ד תט. תקנב. תרצב. תתקנט. תתקצו.

ח. בראי"ר פס"ט.

ט. ילקי"ש תורה קלג.

י. אל"ז פכ"ח. ילקי"ש תורה תתלו. שם נ"ד תד.

גרסות

כאדם שמניף על בנו בכתי"מ: **כאדם שמניף במניפה על בנו.**

אשר אתה שוכב עליה וגו' בכתי"מ: **אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך.**

שתהא נוחה ליכבש לבניו בכתי"מ: **כדי שתהא נוחה לבניו ליכבש.**

גנב אתה או קוביוסטוס אתה שמתיירא בכתי"מ: **וכי גנב או קוביסטוס אתה שאתה מתיירא.**

לרב חננאל אמר רב דאמר רב חננאל אמר רב בכתי"מ: **לרב חננאל דאמר רב חננאל.**

קדוש ה' צבאות בכתי"מ: **קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו.**

לפני הקדוש ברוך הוא בכתי"מ: **לפני המקום.**

שירה בכל שעה ומלאכי השרת בכתי"מ: **שירה בכל יום ובכל שעה שירצו ואלו מלאכי השרת.**

ואמרי לה פעם אחת בעולם בכתי"מ חסרות מלים אלה.

אין מזכירין את השם בכתי"מ: **אין מזכירין.**

שלש תיבות כדכתיב קדוש בכתי"מ: **שלש תיבות קדוש.**

שיאמרו ישראל למטה בכתי"מ: **שיאמרו ישראל שירה למטה.**

והדר ויריעו בכתי"מ: **ויריעו.**

לשון

דיוקנו
מקור המלה הוא ביוונית, ויש סבורים כי היא המלה היוונית δείκανον (דיקנון) — דמות מצויירת ורקומה. ואילו הגאונים הבינו כי פירושה דיר־איקונין, מן היוונית εἰκόον (איקון) צורה, תבנית. ומשמעה כעין כפל דמות, העתק.

קוביוסטוס
מקור המלה הוא ביוונית κυβευτής (קוּיבאוטיס) — המשחק בקוביה.

עיונים

ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו ובטעם הדבר שדווקא עתה, משגבר עליו יעקב במלחמתו אתו, הגיע זמנו של מלאך זה לומר שירה, אמרו המפרשים כי אין הנברא (ובכלל זה אף המלאכים) מגיע למדרגת שירה אלא בשעה שבא לשלמות תכליתו. וכעם ישראל, לאחר קריעת ים סוף, שהגיעו למדרגה נעלה ביותר בהשגות עליונות בהכרת הבורא, אז עמדו ושרו את שירת הים. ובדומה לכך, אף בשעה שניצח יעקב את המלאך המשטין, בזאת מילא המלאך את שליחותו, שכל עיקרה הוא לשמש לצדיק כאמצעי להתעלות. ובזאת בא המלאך לכלל שלמותו, ונמצא רק אז מלאך זה ראוי לשיר. שכך הוא הראוי לשרו של עשיו, שלא תתמלא שליחותו אלא כאשר יקויים "ורב יעבוד צעיר". בראשית כה, כג. ורק אז יוכל לתת קולו בשיר, כמתן הלל לה' העולה מכל תולדות עולם (עבודת ישראל, מכתב מאליהו, רש"ר הירש, יוס"ד ועוד).

שפע למד את עמי www.hashefa.co.il © כל הזכויות שמורות. להסדרת אישור שימוש בתכנים נא לפנות לדוא"ל info@hashefa.com